

idévækkende, den er pågående og konsekvent i sine synspunkter, ikke sådan at komme udenom. Det er blevet sagt om den, at den er dårligt håndværk, videnskabeligt set. Historievidenskab mener jeg ret beset ikke den er, men den er en udfordring til historievidenskaben, underforstået den etablerede, en bevidst provokation.

Og så er den godt komponeret og tindrende velskrevet. Litteraten er mestendels løbet af med historikeren. Læsningen er i sig selv en nydelse, hvis man ellers kan goutere de verbale frivoliteter.

Man bør læse denne bog – og se, hvad der sker. Men tag den en dag, hvor blodtrykket ikke er for højt.

(Manuskript afleveret januar 1975).

Komiteen for byhistorie:

En præsentation

Uden at være blevet direkte forsømt har udforskningen af byernes historie påkaldt sig mindre opmærksomhed end studiet af landbefolkningens levevilkår og arbejde gennem tiderne; i de senere år har man dog mærket en stigende interesse for købstædernes fortid. Alligevel skulle der en ydre påvirkning til, før et fastere samarbejde om dette emne kunne indledes mellem en række forskere; anledningen var, at den alt for tidligt afdøde professor Knud Hannestad i 1970 blev indvalgt i den internationale kommission for byhistorie (CIHV = Commission internationale pour l'histoire des villes). Danmark blev således for første gang repræsenteret i dette organ, der dannedes i 1956 som en arbejdsgruppe, og som i 1965 anerkendtes som kommission under den internationale historikerkongres i lighed med de allerede eksisterende for bl. a. søfartshistorie, militærhistorie, stænderforsamlings og parlamenters historie.

Det er indlysende, at det selv inden for et begrænset geografisk område som Danmark vil være vanskeligt for én person at beherske byernes historie fra deres fremkomst til det 20. århundrede, og professor Hannestad ønskede derfor at samle et mindre antal forskere i en arbejdsgruppe, der kunne bistå ham med bl. a. udfærdigelse af rapporter og lignende til brug for CIHV. I december 1971 gav Statens humanistiske Forskningsråd et tilsagn om støtte til oprettelsen af en dansk komité for byhistorie og til dennes virksomhed, og i februar 1972 kunne det første møde holdes. På grund af professor Hannestads sygdom og død lå komiteens arbejde stille i store dele af 1972; men i slutningen af året genoptog den forbindelsen med CIHV og organiserede sig derefter. Den har følgende medlemmer: Professor, dr. jur. Ole

Fenger, seniorstipendiat Ole Degn (begge Aarhus Universitet), lektor, fil. dr. Tore Nyberg, seniorstipendiat Henrik M. Jansen (begge Odense Universitet), direktør Hans Lassen (Købstadmuseet »Den gamle By«, Aarhus), museumsinspektør Poul Strømstad (Nationalmuseet), mag. art. Thomas Riis (København, Komiteens sekretær, indvalgt i CIHV som dansk medlem efter professor Hannestad).

CIHV ser det som sin opgave at bane vej for sammenlignende byhistoriske undersøgelser, hvilket sker ved udsendelse af hjælpemidler til fremme af denne forskning. Under titlen »Elenchus fontium historiae urbanae« udgives udvalgte kilder til de europæiske byers ældre historie; bind I (fra 1967) omfatter bl. a. Skandinavien indtil 1300 (ved Birgitta Fritz); endvidere er der blevet offentliggjort bibliografier fra en række lande, for Nordens vedkommende allerede 1960 ved et samarbejde mellem Stockholms Universitet og det svenske Stadshistoriska Institutet (»International Bibliography of Urban History. Denmark. Finland. Norway. Sweden«); det danske afsnit var redigeret af afdøde landsarkivar Gunnar Olsen. Til forelæggelse ved CIHVs årsmøder udfærdiger hvert land fortegnelser over den nyeste byhistoriske litteratur, der bliver trykt sammen med beretningerne om CIHVs virke i tidsskriftet »Cahiers Bruxellois. Revue d'histoire urbaine«; i forbindelse med udarbejdelsen af bibliografier til forelæggelse på CIHVs årsmøder i 1972 og 1973 registreredes også den litteratur, der var kommet siden udsendelsen af den fællesnordiske fortegnelse i 1960. Resultatet blev offentliggørelsen af »A Select Bibliography of Danish Works on the History of Towns Published 1960–1972« (ved Henrik M. Jansen & Thomas Riis under medvirken af Knud Hannestad(†); Skrifter fra Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Odense Universitet: Historie II, 1973).

Til hjælp for de forskere, der ønsker at studere et lands byhistorie også på basis af utrykt materiale, og som derfor kun delvis kan støttes af »Elenchus« og bibliografierne, har CIHV besluttet at udgive en håndbog »Guide international d'histoire urbaine«. For hvert land gives heri 1) en kort indledning om dets byers udvikling 2) en oversigt over de vigtigste skriftlige og ikke-skriftlige kilder 3) fortegnelse over de vigtigste institutioner, tidsskrifter m. m., der helt eller delvis beskæftiger sig med byhistorie (er virkefeltet én bestemt by, medtages institutionen, tidsskriftet etc. kun, hvis byen har over 50.000 indbyggere) 4) bogliste omfattende de vigtigste trykte kilder og de betydeligste værker. Det danske bidrag udarbejdedes i foråret 1973 (af Henrik M. Jansen og Thomas Riis under medvirken af Poul Strømstad) og vil blive trykt i guidens bind I, der forventes at udkomme i 1975.

Endnu et hjælpemiddel er anbefalet af CIHV: Byhistoriske kortværker,

der for at muliggøre sammenligninger alle går ud fra målestokken 1:2500. England kunne allerede i 1970 udsende bind I (Historic Towns . . . I, ved M. D. Lobel) og Vesttyskland fulgte i 1973 (Heinz Stoob: Deutscher Städteatlas I, omfattende 10 byer, bl. a. Slesvig); også i Holland og Frankrig forberedes der kortværker, som for sidstnævnte lands vedkommende vil medtage de byer, der i 1801 havde mindst 2000 indbyggere.

I betragtning af dette arbejde i udlandet måtte spørgsmålet om et dansk atlas før eller senere blive aktuelt. Det viste sig imidlertid, at man i Sverige og Finland havde haft lignende tanker, og man enedes derfor om at udgive et nordisk kortværk for Danmark (5 byer), Sverige (4), Norge (3), Finland (2) og Island (1), i alt 15 byer; indtil nu er følgende udpeget: Køge, Ribe, Stege, Svendborg, Stockholm, Visby, Oslo, Bergen, Borgå, Åbo og Reykjavik. For hver by skal bringes et kort over byens placering i egnen, et kort over byen ved middelalderens slutning, et farvelagt kort over byens grunde med angivelse af om bygningerne er opført af træ/bindingsværk eller sten, et kort over erhvervsfordelingen på et udvalgt tidspunkt samt ledsagende tekst på engelsk og eventuelt fotografier af karakteristiske gadepartier og bygninger. Det fælles redaktionsarbejde varetages af Komiteen for Byhistorie.

Denne har endvidere leveret materiale til CIHVs rapport til den internationale historikerkongres i San Francisco 1975, dels som svar på et udsendt spørgeskema, dels som to rapporter (begge forfattet af Thomas Riis i 1973): »Structures sociales et morphologies urbaines dans les villes danoises au moyen âge« og »Structure sociale et morphologie urbaine de la ville de Svendborg (Fionie méridionale) environ 1790« (den sidste vil blive trykt på dansk i Fynske Årbøger 1975).

Hidtil har kun Komiteens internationale arbejde været nævnt; men blandt sine opgaver har den også »at fremme dansk byhistorisk forskning, bl. a. ved publikation af hjælpemidler og videnskabelige afhandlinger (og) gennem dette arbejde (at) virke for en større hensyntagen til byernes historiske værdier«.

For enhver, der skal beskæftige sig med de enkelte ejendommers historie før matrikuleringen i det 19. århundrede, er det nødvendigt at benytte brandtaxationer, grundtaxter og lignende fortegnelser, der i reglen er indrettet efter andre principper end de i matrikuleringen anvendte. Man har derfor brug for »nøgler« med de forskellige ejendommers betegnelser i de omtalte kilder. Allerede i 1964 kunne Nationalmuseets Købstadundersøgelser udsende »Jævnføringsregister for Køge købstads bygrunde 1682–1963« (ved Torben Witt). Komiteen har besluttet at udgive tilsvarende hjælpemidler for andre byer og håber i sommeren 1975 at kunne offentliggøre et jævnføringsregister for

Viborg købstads bygrunde 1682–1940. Det er hensigten senere at fortsætte med Helsingør og de byer, der skal behandles i det nordiske byatlas.

Komiteen agter naturligvis ikke kun at udsende hjælpemidler, men planlægger en skriftrække i lighed med Landbohistorisk Selskabs »Bol og By«. Man vil således kunne præsentere kilder og videnskabelige afhandlinger af vekslende omfang, og man vil søge at udvide forfatterkredsen således, at den ikke kun er begrænset til Komiteens medlemmer. Udforskningen af vore byers historie er jo nået dertil, at vi i store træk kender de enkelte byers almindelige udvikling; men for alt for mange byers vedkommende standser vor viden der, og det er Komiteens håb, at der vil fremkomme en række studier på videnskabeligt grundlag over specielle emner hentet fra en eller flere byers fortid.

Til sidst bør nævnes problemet om bevaringen af byhistoriske kilder. Det siger sig selv, at voldsomme indgreb i en gammel byplan formindsker dennes kildeværdi; men også i det mindre format går der hver dag materiale tabt for byhistorikeren. Vi må nå dertil, at der ikke nedrives et gammelt hus i bykernen før det er blevet registreret, fotograferet og opmålt, og det må være muligt, ikke blot i de fra gammel tid betydelige byer som Aarhus (og i Skåne Lund), men også i andre byer, i højere grad end det hidtil er sket at foretage arkæologiske undersøgelser i forbindelse med byggeri og ledningsarbejde.

Ikke blot de jordfaste levn tilintetgøres hurtigt, også de kulturhistoriske kilder, som f. eks. de ældres erindringer, forsvinder, hvis de ikke reddes i tide enten ved nedskrivning eller ved optagelse på bånd. Mange steder arbejder man for at bevare sådanne beretninger; men indsamlingen bør foretages mere systematisk. Svendborg Amts Museum foreslog for nogle år siden borgerne at optegne hvad de kunne huske om en bestemt gade, og i 1969 henvendte Københavns Kommune sig til samtlige kommunens pensionister med opfordring til at fortælle om byen i deres barndom og ungdom. Der indkom til Københavns Stadsarkiv ca. 2000 beretninger, af hvilke 15 blev udgivet under fællestitlen »Københavnere fortæller. Erindringer fra det gamle København. Redigeret af Poul Strømstad. Københavns Magistrats 3. Afdeling 1972«. Denne samling viser, at mange oplysninger om livet i ældre tid kun kan fås fra denne type materiale, og man kan derfor kun opfordre kommunerne, både byernes og landets, til at indsamle denne viden.

(Artiklen bygger på et udkast af Thomas Riis med rettelser af komiteens øvrige medlemmer, manuskript afleveret oktober 1975)